

Császtvay Tünde

A HÁBORÚ PILLANGÓI

Szakmai megnyitó¹

Kedves Igazgató úr, kedves Igazgatóhelyettes asszony, kedves Kurátorok, tisztelt Hölgyeim és Uraim, kedves Vendégek!

Mikszáth Kálmán szerint „A világ modern; a modernséget is érteni kell: aki ostoba, az elpusztul, mint ahogy az elsárgult levél lehull a fáról”. (Mikszáth Kálmán: Két választás Magyarországon.)

Sietek gyorsan leszögezni, hogy ezek a levelek nem biztos, hogy azonosak azokkal, amelyekről II. Vilmos beszélt, amikor úgy bízta hadba vonuló katonáit – milliószor idézték már –, hogy „mire a falevelek lehullanak, ott-on lesztek szeretteitek körében, győztesen”.

Mindannyian fájoan tudjuk, hogy nem lettek, és egyáltalán nem voltak ott-on. Négy évig voltak távol szereteteiktől. És korántsem győztek. Még a győztesek sem győztek. Senki nem győzött. Tudjuk, a Nagy Háborúból, az első tömeges és modern háborúból – már aki túlélte – mindenki vesztesen került ki, és döbbenettel ismert rá egy új, nagyon megváltozott, szomorú modern világra.

Az elmúlt hetek történései komor aktualitást adnak a ma megnyíló kiállításnak. Nap mint nap a saját szemünkkel látjuk, hogy egy tőlünk nagyon távol zajló háború hogyan kúszik be a mindennapjainkba, és hogyan kezdi megváltoztatni azt, hogyan lesz a háború a magánemberek személyes valóságának része is. Ezt a döbbenetes élményt a nagy tömegek, sok-sok millió ember a tömegek századában, azaz a 20. század elején, a Nagy Háborúban ismerte meg.

Krúdy szerint „A háború mindannak az ellenkezője, ami a reális világfelfogással egye-

zik”. (Krúdy Gyula: Az új regény) Igen. A háború mindannak az ellenkezője, ami a reális világfelfogással egyezik. 37 millió ember esett áldozatul: 8 és fél millió az elesettek száma, 21 millió sebesült meg, 7,7 millió hadifogollyá lett vagy eltűnt, és több mint 660 ezer magyar katonára esett. De ez 37 millió családot érintett, és több, mint 660 ezer magyar katona asszonyát és családját.

Innentől volt muszáj megtanulnunk, hogy a modern háború mindenkit érint: akár idegenben, akár otthon van, akár férfi, akár nő, akár felnőtt, akár gyerek. És ez már így is marad beláthatatlan ideig.

A háború pillangói a címe a Katona József Múzeum most megnyíló kiállításának. Sokan hiszik, ez nőkről, „olyan” nőkről szól – és elborzadva az égre emelik a szemüket. Talán azt gondolják: na, ehhez végképp nincs közük. De hiba lenne, ha elkapkodnánk az ítékezést. Mert a kiállítás legalább annyira szól – a korabeli erotikus szimbolikával élve – a háború darázsairól, azaz a férfiakról is. Azokról a fiatal vagy már korosodó férfiakról, akik erejük teljében, négy éven keresztül szolgálták a hazájukat. Hősies megpróbáltatások közt, hazát védve, lélekben folyamatosan hazagondolva, de nyomorú fizikai valójukban a fronton és a mindinkább pokollá vált harcvonalban. Az első világháború mindennapjainak kor- és kórképe, egy hosszan kitarított és végtelen szomorú kép elevenedik meg most. Az első világháború alul-, vagy éppen felülnézetből.

Az elmúlt évtized legújabb és legmodernebb társadalom-, mentalitástörténeti, társadalomszociológiai kutatásaiból tudtuk meg, hogy – kevésbé felelmes, de – a magyar történelemben a nőkérdés története, a választott vagy leginkább kényszerű női szerepváltások története a modern kori prostitúciótörténet ku-

¹ Elhangzott 2016. június 16-án a Kecskeméti Katona József Múzeum „Cifrapalota” Kiállítóhelyén.

tatása nélkül egyszerűen nem írható meg. Ennek a kérdéskörnek a kutatása egy eddig teljesen ismeretlen, pedig alapvető társadalomtörténeti problémára nyitott fényt; a magyar nők modern kori társadalmi szerepvállalásának tematizálása éppen a modern kori, a prostitúció kérdéskörének sokrétű vizsgálatával törtenhetett meg.

Csak az elmúlt évek vizsgálódásai mutatták meg, hogy a dualizmus társadalmi gondjainak mekkora és milyen széles körű korproblémájává nőtt a prostitúció. Néhány évtizedig Európa nagyobbik fele abban a csalóka reményben élt, hogy valami módon elejét veheti a prostitúció terjedésének. Magyarország a kiegyezés utáni évtizedekben az európai államok azon részéhez csatlakozott, amely hitt abban, hogy a szigorú közegészségügyi (orvosi) valamint közrendészeti (rendőri) nyilvántartásokkal és szabályokkal feltartóztathatja a bajokat.

Az 1880-as évek körül azonban már a főváros minden harmadik-negyedik lakója valamilyen venerikus, azaz nemi betegségben szenvedett, s a megnövekvő migráció miatt a fertőzöttek száma egyre csak nőtt. A 19. század utolsó éveinek állandósuló európai és balkáni csatározásai, majd a 20. század politikai viharai és leginkább az I. világháború borzalmi idején emelkedett a lakosság halálozási aránya: a még évtizedekig gyógyíthatatlannak bizonyuló vérhaj miatt többen végezték életüket a kórházak vagy az elmeorvosintézetek falai között.

Kétségtelenül van abban valami szomorúan illúzióromboló, hogy Magyarországon az első igazi és széles körű közügy, mely a nőkről szólt, és amely ténylegesen, napi szinten évtizedekre tematizálta a közéletet, a prostitúció kérdésköréhez kapcsolódott. Vizsgálatát tehát már emiatt is számos komoly társadalom-, mentalitás- és kultúrtörténeti ok indokolja.

A 19. század vége és a 20. század eleje kéjnőinek halálosan durva életéről – bár az utóbbi években sokféle vizsgálat indult a szubkultúra ezen területének kutatásaira is – még mindig meglehetősen keveset tudhatunk. Pedig a 19. század utolsó harmadában az egyik központi, a kort jellemző és a korabeli média fórumain – azaz a sajtóorgánumban, a színházakban, sőt a szépirodalomban, de még a képviselőházi felszólalásokban is – napi szinten taglalt és

vitatott, égető és lüktető, gyors megoldásokat sürgető társadalmi problémává nőtt a prostitúció ügye, és (legalábbis) az ellenőrizetlen és szabályozás nélküli kéjteljes visszaszorítására indított fegyvercsörtető harc.

A 19–20. század fordulójára, amellet, hogy a prostitúció mértéke hihetetlen módon megnövekedett, és fogalomköre egyre tágult, mind több társadalmi baj okozójának vagy lenyomatának kezdték érezni. A 20. század elejéig a szakírók 90%-a a nőkérdés bármilyen aspektusának tárgyalása esetén előbb vagy utóbb kapcsolódást talált a prostitúció kérdésköréhez. A testét árulni kényszerülő nő, avagy a testi szerelmével pénzkeresővé váló nő sokak szemében azonban már nem a megvetett bűnbak, hanem mindinkább a szétesett és megváltozóban lévő világ modellje lett.

Az I. világháború után a nők emancipációs folyamata és helyzete, sőt ennek lépésváltása nagyon megváltozott, hiszen a megsebesült vagy a harcokban elpusztult, illetve a hadifogságban sínylődő férfiak helyét nagyrészt a magukra maradt, önmagukat és családjukat is eltartó nőknek kellett elfoglalni. Nők ezrei ébredtek arra, hogy egyik percről a másikra ők lettek a család fenntartói, s nem kérdezte senki, hogy ezt milyen eszközökkel, és minek a fel- és beáldozásával képesek vállalni és teljesíteni.

A nagy harc, az I. világháború utáni mindennapokban – mely harcot végül kétségtelenül mégsem a prostitúció ellen vívták meg – Szatmári Mór a prostitúciót és a prostitúcióval együtt élő bűnöket már-már apokaliptikus erkölcsi szimbólummá emelte: „Ne szépítsük a dolgot. Züllött erkölcsök korát éljük. [...] Az anyagi lerongyolódás mellett az erkölcsi és nemi koldusság is rajta van a nagy tömegben. A becsületes munka mintha elvesztette volna értékét: az emberek a bűnökben keresik az anyagi boldogulást. [...] Isten őrizze, hogy ez ne csak átmeneti állapot legyen! Ha maradandó, állandó lenne, nincs az a politikai bölcsesség, mely megmenthetné Magyarországot a végpusztulástól. [...] Hinnünk kell, hogy lassankint a rend és törvényesség kiöli a társadalom szervezetéből a bűnökre csábító gonosz hajlamokat, s az emberek megint a becsületes munka eredményei után vágyakoznak. Az, hogy a kor beteg, nem csak rólunk, mondható és az sem igaz, hogy a múlt mindig

tiszta erkölcsi verőfénytel tündökölt. A nagy magyar közvélemény mindig felháborodással kísérte a gazságokat. Az úgynevezett közéleti korrupció is csak bizonyos köröket kapott el. A nagy erkölcsi züllés csak az utóbbi időkben hatalmasodott el. Oly veszedelem, mely ellen minden becsületesen érző magyar embernek küzdenie kell”.²

² SZATMÁRI Mór 1920

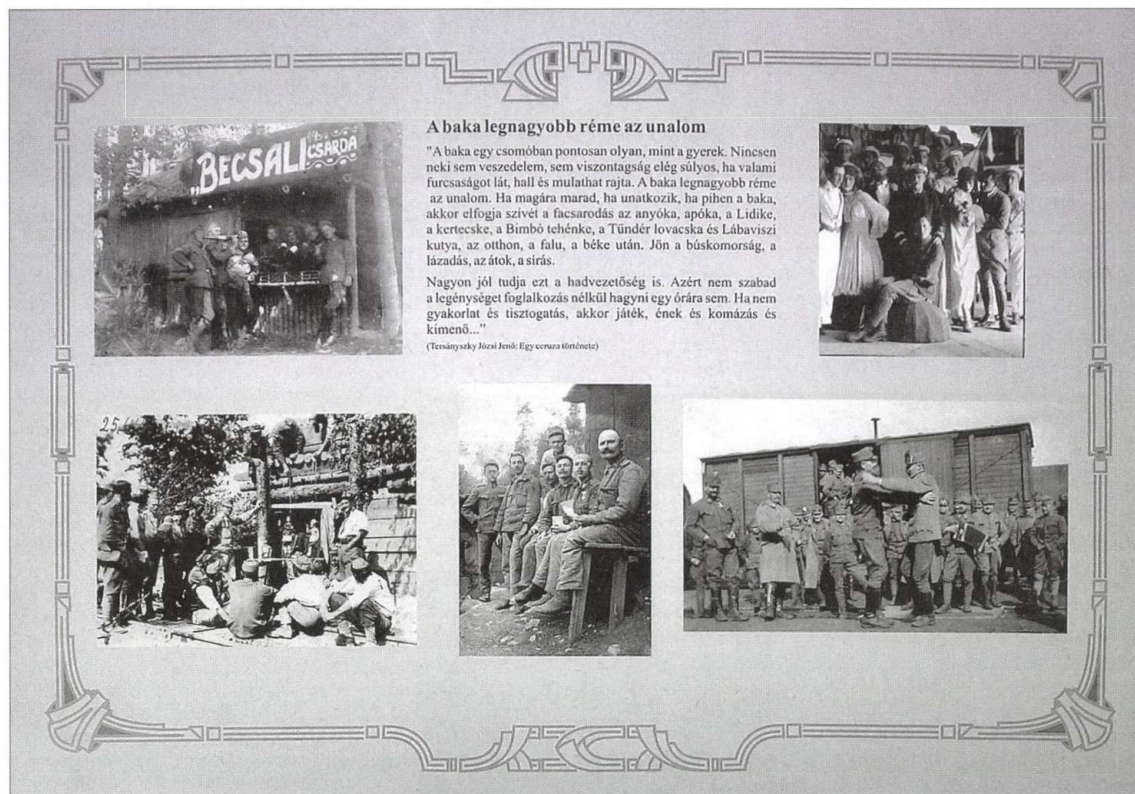
A mikszáthi modern és urbánus új világ küzdelmeiben pedig mindinkább számítani lehetett, sőt számítani kellett a nőkre. A kiszolgáltatottakra is. Akik keményen, testestől-lelkestől belevetették magukat munkába. Krúdy szerint – ahogy már idéztem –: „A háború mindannak az ellenkezője, ami a reális világ-felfogással egyezik”.

Igen. A háború mindig mindannak az ellenkezője, ami a reális világ-felfogással egyezik...

IRODALOM

SZATMÁRI Mór

1920 Erkölcsi züllés. Detektív, 1920. július 28., 30. sz.

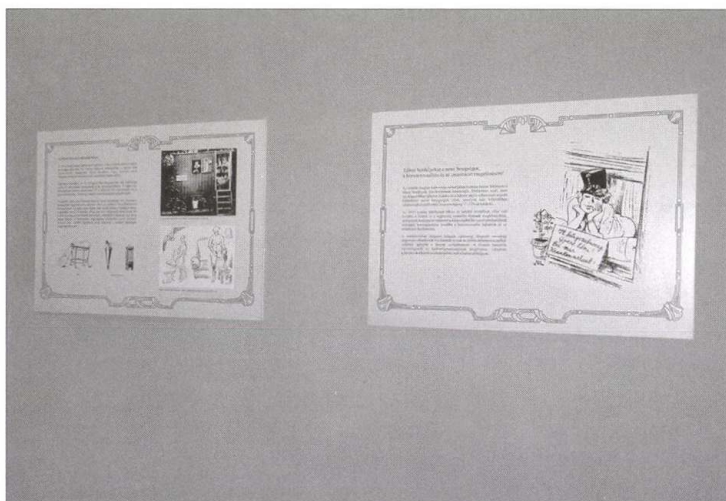

1. kép. Tabló az I. világháború katonáinak tábori életéből

2. kép. Dokumentumok a 19. századból és a 20. század elejéről

3. kép. Tablók a Nagy Háború tábori bordélyainak működéséről

4. kép. Dokumentumok a 20. század első feléből